

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในขณะที่ศตวรรษที่ 20 ใกล้จะสิ้นสุด บทบาทสตรีในศตวรรษที่ 21 ก็มีเพิ่มมากขึ้น ประชากรหญิงครึ่งหนึ่งของประชากรโลก ส่วนใหญ่ยังไม่เท่าเทียมประชากรชายในด้านการเข้าถึงของพื้นที่ ความน่าเชื่อถือ เทคโนโลยี การศึกษา การจ้างงาน และอำนาจทางการเมือง แสดงเป็นนัยถึงสถานการณ์ความไม่เท่าเทียมกันในทุกสังคม บทบาทสตรีในชนบท ยังคงทำหน้าที่ในครัวเรือนและรับผิดชอบทางการเกษตร จัดเตรียมอาหารและดูแลสุขภาพ และการค้นหาและถือครองทรัพย์สิน จากหลักฐานชี้ว่าในหลาย ๆ สังคม สตรีมีอิทธิพลมากกว่าชายในจำนวนตัวเลขการเพิ่มของประชากร ทารก และการตายของเด็กในด้านสุขภาพและโภชนาการ การศึกษาของเด็กและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ในระยะสั้น สตรีมีผลที่ดีต่อครอบครัว ชุมชนและระบบนิเวศในท้องถิ่น ดังนั้นความไม่เท่าเทียมกันทำให้เกิดการสูญเสียทางกายภาพและสุขภาพจิต รายได้ การศึกษาและการมีอำนาจในการตัดสินใจจึงมีน้อยลง จึงก่อให้เกิดความสูญเสียทางสังคมและสิ่งแวดล้อม (UNEP, 1994)

นับตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างมาก การพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างมาก ในอดีตที่ผ่านมากกว่า 30 ปี มีผลให้สถานภาพของสตรีเปลี่ยนแปลงไปกล่าวคือ สตรีได้รับการศึกษาสูงขึ้น มีสิทธิมากขึ้น ซึ่งแต่ก่อนสตรีมีหน้าที่จำกัดเฉพาะในครอบครัว และมีโอกาสในด้านการศึกษาน้อย สตรีมีโอกาสที่จะได้รับจากทางสังคมมีน้อยกว่าชาย จึงทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกัน เพราะฉะนั้นจึงทำให้สตรีเกิดแรงผลักดันที่จะมีการเรียกร้องสิทธิในด้านต่าง ๆ อย่างเช่นในด้านกฎหมายในเรื่อง การใช้แรงงานที่ได้รับค่าตอบแทนไม่เสมอภาคระหว่างหญิงและชาย และหลังจากนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (2520-2524) ได้ให้ความสำคัญต่อบทบาทสตรีในการพัฒนาประเทศมากขึ้น โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมและยังได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีบทบาทในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม และในปัจจุบันประเทศไทยมีการเจริญเติบโต

ของภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น จนทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมา ในหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอยู่ในอัตราสูง แม้ว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจของไทยจะเปลี่ยนไป แต่มากกว่า 60 เปอร์เซ็นต์ของประชากรยังคงอยู่ในชนบทและประกอบอาชีพหลักอยู่ในภาคการเกษตร (กอบกุล ราชนาคร, 2541 : 127)

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสตรีจากแง่มุมของประวัติศาสตร์ในสังคมไทยที่ผ่านมา การฝึกอบรมสตรีนั้นมิได้มุ่งหมายให้สตรีเป็น “กุลสตรี” อันเป็นแบบแผนที่ผู้หญิงจะต้องเพียบพร้อมในความรู้เกี่ยวกับการครองเรือน การทำกับข้าว ทั้งนี้เพื่อเอาใจสามีผู้เป็นนายหลัก สตรีไทยได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่รู้จักคิดยอมรับโดยไม่มีการตั้งคำถามยอมรับว่าตนเป็นเพศที่อ่อนแอกว่าและด้อยกว่า ความเชื่อที่ว่าสตรีเป็นเพศที่อ่อนแอกว่านั้น เป็นความเชื่อที่น่าจะได้รับการพิจารณาเสียใหม่ จะเห็นว่าในระดับหมู่บ้านผู้หญิงทำงานทั้งในท้องไร่ท้องนา เคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชาย แต่ผู้หญิงจะถูกกดขี่และถูกตัดกตวงผลประโยชน์ทั้งในโครงสร้างทางวัฒนธรรม และโครงสร้างระบบชนชั้น ซึ่งผู้หญิงจะตกอยู่เบื้องล่างตลอดเวลา (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2539:15)

สตรีเป็นทรัพยากรมนุษย์ของประเทศทุกประเทศ ปัจจุบันโลกเรามีประชากรหญิงเท่า ๆ กับประชากรชาย การเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่และการดำรงชีวิตของสตรีส่วนใหญ่จะอยู่ในชนบท สตรีไทยจำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งหมด และในจำนวนนี้เป็นสตรีที่อยู่ในวัยเรียนรู้และวัยทำงานที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศได้ดีเท่าเทียมกับชาย ถ้าหากสามารถพัฒนาบทบาทของสตรีในทุก ๆ ด้าน ให้มีความรู้ ความเข้าใจในปัญหาที่ประสบอยู่ มีความเชื่อมั่นที่จะพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชนอย่างมีคุณภาพ ก็จะเป็นพื้นฐานที่สำคัญนำไปสู่การพัฒนาประเทศได้ สตรีเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่ายิ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ สตรียังมีส่วนร่วมในสังคมเข้าไปตัดสินใจปัญหาตนเองและครอบครัว หากปล่อยให้สตรีเป็นผู้ที่ด้อยคุณภาพขาดโอกาสในการเรียนรู้ หาประสบการณ์เพิ่มพูนทักษะให้แก่ตนเอง และนำไปปฏิบัติภายในครอบครัวได้ เท่าที่ผ่านมาสตรีมีบทบาทค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่จะมีบทบาทหน้าที่ในครัวเรือนมีการระดมกำลังแรงงานมากกว่าจะเข้าไปตัดสินใจ แสดงความคิดเห็นในกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทของผู้ชาย จะมีการยอมรับมากกว่าบทบาทของหญิง สตรีไม่มีอำนาจที่เข้าไปเกี่ยวข้องในหน้าที่ต่าง ๆ จึงเกิดสิทธิที่ไม่เท่าเทียมกันทางสังคมและวัฒนธรรม

ในปัจจุบันสตรีเข้าไปมีบทบาทอย่างมากในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และยังมีความสำคัญในการผลิต ในครัวเรือน สนับสนุนกิจกรรมของชุมชน ซึ่งสตรีจะมีส่วน

ร่วมในการตัดสินใจ ดังนั้นสตรีจึงต้องการทราบว่าทำไมจึงมีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมน้อย ในขณะที่สตรีมีความต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อมเสมอ และจากการที่สตรีได้เข้าไปเป็นตัวแทนในองค์กรทางการเมืองและการปกครองมากขึ้น ซึ่งจะเห็นชัดในสังคมไทย จึงเป็นการส่งผลให้สตรีมีหน้าที่ต่อสังคมมีศักยภาพมากขึ้น มีบทบาทมากขึ้นในการเข้าไปดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในสังคมอดีตสตรีมีบทบาทค่อนข้างน้อย สตรีมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบเฉพาะในครอบครัว ไม่สามารถเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับหน้าที่อื่นภายในสังคมได้ (ชูศรี กี่ดำรงกุล : 2526)

หน้าที่ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ เพื่อดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัว ทั้งในรูปผลิตเพื่อยังชีพ หรือเพื่อเป็นสินค้าทำรายได้ในระบบเศรษฐกิจที่ใช้เงินส่วนหน้าที่อื่นในครัวเรือน ไม่เพียงแต่การให้กำเนิดบุตร แต่รวมถึงการเลี้ยงดู ให้การสั่งสอน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี จริยธรรมให้แก่คนรุ่นต่อไป สตรีมีส่วนให้การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนอยู่เสมอ และเห็นได้จากในปัจจุบันสตรีมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น โดยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ดำเนินการในหลาย ๆ ด้าน หรือมีส่วนร่วมเข้าไปตัดสินใจ โดยหน้าที่และบทบาทที่สำคัญหลากหลายของสตรีทำให้ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเชื่อมโยงใกล้ชิดกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น (เบญจวรรณ ทองศิริ : 2539)

สภาพทั่วไปของหมู่บ้านในตำบลหนองจ้อม ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 9 หมู่บ้านอยู่ภายใต้การปกครองขององค์การบริหารตำบลหนองจ้อม มีจำนวนประชากรทั้งหมด 9,413 คน แบ่งออกเป็นประชากรชายจำนวน 4,541 คนและประชากรหญิงจำนวน 4,872 คน ในแต่ละหมู่บ้านจะมีสตรีเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน โดยจะมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาส่งเสริมให้ความรู้เรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน และมีการให้ความรู้เรื่องทางการส่งเสริมอาชีพการสาธิตและการฝึกอบรม และการถนอมอาหารให้แก่กลุ่มแม่บ้านทุกหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้านในแต่ละหมู่บ้านก็จะมีอำนาจมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบ ตำแหน่งและฐานะในการเข้าไปมีส่วนร่วมแตกต่างกัน ในการนี้ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาและได้เห็นสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านเกิดปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม ในชุมชนที่เป็นปัญหาทำให้เกิดความรำคาญแก่หมู่บ้านใกล้เคียง และยังทำให้เกิดความขัดแย้งกัน ฉะนั้นสตรีกลุ่มแม่บ้านในชุมชน จึงเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยการเข้าไปดูแลปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การทำฟาร์มเลี้ยงโคนม, การขุดบ่อเลี้ยงปลาแบบผสมผสาน การทำฟาร์มไก่ เป็นต้น

จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปทำงานเกี่ยวข้องกับสตรีนั้นทำให้เกิดการเรียนรู้ในประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับสตรีและบทบาทสตรีในสังคมมากพอสมควร ปัญหาหลักของสตรี ก็คือโครงสร้างทางการเมืองสังคม เศรษฐกิจ ไม่เปิดโอกาสให้สตรีทัดเทียมกับบุรุษในด้านการทำงาน การมีส่วนร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องที่จะมีผลต่อตนและผู้อื่น การที่สตรีไม่ได้เข้าไปร่วมในกิจการต่าง ๆ ทำให้สตรีไม่สามารถแสดงออกถึงความต้องการในการมีส่วนร่วม และในปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาหนักและจำเป็นต้องเร่งแก้ไขปัญหอย่างเร่งด่วน หากสตรีได้มีโอกาสเข้าไปมีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น ปัญหานี้น่าจะลดความรุนแรงลงได้ ฉะนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาบทบาทของสตรีที่มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมและปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของสตรีในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยในการศึกษาครั้งนี้ มุ่งศึกษาในกลุ่มแม่บ้านตำบลหนองจ่อม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาบทบาทของสตรีในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของสตรีในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ตำบลหนองจ่อม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

1.3 สมมุติฐานการวิจัย

- 1) สตรีที่มีตำแหน่งหน้าที่ในชุมชนแตกต่างกันมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน
- 2) สตรีที่มีฐานะทางการเงินแตกต่างกันมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน
- 3) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนที่แตกต่างกันทำให้การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน

1.4 ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ศึกษาบทบาทสตรีในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนตำบลหนองจ้อม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

1) พื้นที่ศึกษา ตำบลหนองจ้อม ซึ่งมีหมู่บ้านทั้งหมด 9 หมู่บ้าน จำนวนหลังคาเรือนทั้งหมด 3,800 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 9,413 คน แบ่งออกเป็นชาย 4,541 คน หญิง 4,872 คน

2) ประชากรที่ศึกษา สตรีที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ของหมู่ที่ 4, 5 และ 7 จำนวน 120 คน ในการเลือกตัวอย่างทำการศึกษา

3) เนื้อหาที่ศึกษา ศึกษาบทบาทสตรีในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน พิจารณาในเรื่องของบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมในชุมชนเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม กิจกรรมของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านตำบลหนองจ้อมทั้งหมด 9 หมู่บ้าน กิจกรรมที่เด่นเกี่ยวกับด้านการส่งเสริมอาชีพ การเกษตร เย็บปักถักร้อย และมีกิจกรรมการส่งเสริมอาชีพคือ การทำไข่เค็มและเต้าเจี้ยว มีกิจกรรมที่เด่นในเรื่องของการเลี้ยงปลา ไก่ และวัว ซึ่งสมาชิกกลุ่มแม่บ้านประกอบอาชีพทำการเลี้ยงปลาและไก่ เป็นการทำเกษตรผสมผสาน และมีการนำปลา มาประกอบอาหารคือ ทำปลาแดดเดียวและน้ำพริกปลาป่นเพื่อนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริมของครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วย

1.5 ทฤษฎี แนวความคิด และวรรณกรรมปริทัศน์

1.5.1 ทฤษฎีบทบาท

1.5.2 ทฤษฎีการเรียนรู้

1.5.3 แนวความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

1.5.4 แนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจ

1.5.5 แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีนิยม

1.5.6 แนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

1.5.7 วรรณกรรมปริทัศน์

1.5.1 ทฤษฎีบทบาท

บทบาท หมายถึง ข้อกำหนดแห่งพฤติกรรมระหว่างบุคคลประเภทต่าง ๆ ทฤษฎีบทบาทจะใช้ “สถานภาพ” และ “ตำแหน่ง” เป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ของกลุ่มทางสังคมที่ได้รับการจัดระเบียบแล้ว

แนวโครงสร้างนิยมมุ่งสนใจเนื้อหาโครงสร้างและหน้าที่ของสถานภาพสังคมการจัดระเบียบและผลของบทบาทต่าง ๆ ต่อระบบ กล่าวคือ บทบาทจะถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ถูกกำหนด กฎเกณฑ์ไว้ในสังคม ถูกคาดหวังไว้ว่าบุคคลในสถานภาพใดควรมีสถานภาพใด ควรมีบทบาทอย่างไร เมื่อบุคคลเข้าดำรงสถานภาพต่าง ๆ (ปราณี เดชวิทยาพร: 2523)

บทบาทสตรีในชนบทกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สตรีมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมาช้านาน ซึ่งสตรีจะต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีพเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว นอกจากการทำไร่ทำนา สตรีมีหน้าที่ต้องหาอาหาร ทำานบ้าน เลี้ยงดูบุตรหลานในครอบครัว ฉะนั้นจึงจะเห็นได้ว่าสตรีมีบทบาทในด้านอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น เป็นผู้ให้ทรัพยากรธรรมชาติ ผู้บริโภค และผู้ผลิต ดังนั้นในการจะทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนจะต้องอาศัยอำนาจของสตรีในการเข้าไปร่วมตัดสินใจ ตัวอย่างเช่น สตรีในประเทศแถบเอเชียได้ร่วมมือกันทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจและการตัดสินใจของสตรีเพื่อเป็นการปกป้องสิทธิของสตรีในด้านกฎหมายและด้านอื่น ๆ ส่วนทางด้านนโยบายสิ่งแวดล้อม สตรีในต่างประเทศได้เข้าไปร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องให้ทุกคนช่วยกันปกป้องและรักษาสิ่งแวดล้อม

บทบาทสตรีชนบทในครอบครัวและชุมชน สตรีในชนบทมีบทบาทในครอบครัวทั้งในทางกิจกรรมในครัวเรือน เศรษฐกิจและกิจกรรมการผลิต สำหรับกิจกรรมในครัวเรือนสตรีชนบทจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ดังนั้นสตรีในชนบทยังมีบทบาทสูงในชุมชน ถึงแม้ว่าหลาย ๆ กิจกรรมสตรีไม่ได้เป็นผู้นำ แต่จะเป็นฝ่ายสนับสนุนที่มีความสำคัญ สตรีมีความตระหนักในบทบาทของตนต่อชุมชน โดยเฉพาะตำบลและชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ โดยจะเห็นได้จากการมีหน้าที่ช่วยกันบำรุงรักษาชุมชนของตนในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้สตรีในชนบทยังมีความสนใจและสามารถให้คำตอบได้ว่าชุมชนของตนมีปัญหาด้านใดบ้าง มีส่วนร่วมในชุมชน นริศรา จักรพงษ์ (2539 : 8-13)

1.5.2 ทฤษฎีการเรียนรู้

ธอร์นไค้ค (E.L. Thorndike) กล่าวว่า การเรียนรู้คือ การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับ ปฏิกริยาตอบสนอง และการเรียนรู้เกิดจากการทดลองผิดลองถูก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้นิสัย และทักษะ

ฮิลการ์ด (Hilgard) กล่าวว่า การเรียนรู้คือ กระบวนการการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมในการแสดงปฏิกริยาตอบสนองต่อสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง (Learning is the Process by which an activity is changed through responding to a situation)

โสภา ชูพิกุลชัย (2516) ได้อธิบายว่า ว่าการเรียนรู้คือ ขบวนการซึ่งการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ แต่ดั้งเดิมมาถูกเปลี่ยนไป เมื่อเกิดการกระทำตอบสนองต่อสภาพต่าง ๆ

ชวนพิศ ทองทวี (2522) กล่าวว่า การเรียนรู้คือ การเปลี่ยนแปลง หรือการก่อให้เกิดพฤติกรรมใหม่ ๆ หรือคุณลักษณะใหม่ ๆ หรือความสามารถใหม่ ๆ ขึ้นในตัวผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนได้รับประสบการณ์จากการที่ได้ปะทะกับสิ่งแวดล้อม

1.5.3 แนวความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

เป็นที่เข้าใจและยอมรับกันมาเป็นเวลานานแล้วว่า ทรัพยากรธรรมชาติมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมวลมนุษย์และประเทศชาติ จะเห็นได้ว่าประเทศใดที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ และประชาชนรู้จักหลักวิธีการอนุรักษ์หรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้น ๆ อย่างชาญฉลาดในเชิงการอนุรักษ์แล้วประเทศนั้น มักจะประกอบไปด้วยประชาชนที่มั่งคั่งสมบูรณ์ มีความเป็นอยู่สุขสบาย ตรงข้ามประเทศที่ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติหรือประชาชนไม่รู้จักวิธีการอนุรักษ์ ปล่อยให้ทรัพยากรธรรมชาติต้องสูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ ประเทศก็พบว่า ตัวเองต้องเผชิญกับความตกต่ำทางเศรษฐกิจ มาตรฐานการครองชีพจะถูกกระทบกระเทือน ความวุ่นวายต่าง ๆ ก็จะมา ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศอู้อู้อู่น้ำ แต่ถ้าประชาชนยังใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ประหยัดและขาดหลักการอนุรักษ์แล้ว อนาคตของประเทศก็ตกอยู่ในฐานะที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเองตามทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ว้นั้น มนุษย์สามารถนำไปใช้ประโยชน์ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน และกำลังมนุษย์ ทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นต้น เพื่อความสะดวกในการจัดการและใช้ประโยชน์อย่างสูงสุด มนุษย์ได้แบ่งทรัพยากรธรรมชาติในโลกนี้ออกเป็น 3 ประเภทด้วยกันคือ

1) ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป หมายถึง ทรัพยากรที่นำมาใช้แล้วจะสิ้นเปลืองและหมดไปในที่สุด โดยเกิดขึ้นมาใหม่อีก เช่น แร่ธาตุ น้ำมัน

2) ทรัพยากรที่ใช้ไม่หมด หมายถึง ทรัพยากรที่นำมาใช้ประโยชน์แล้วยังเกิดมาใหม่เรื่อย ๆ ไม่รู้จักหมด เช่น แสงอาทิตย์ อากาศ

3) ทรัพยากรที่สามารถเกิดทดแทนหรือรักษาให้คงที่อยู่ได้ หากรู้จักใช้ประโยชน์และจัดการให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ ก็จะมีให้ใช้ตลอดไป เช่น ที่ดิน ป่าไม้ ทุ่งหญ้า

(มโนัส สุวรรณ : 2539)

UNESCO ได้ให้คำจำกัดความของสิ่งแวดล้อมไว้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึงสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่เป็นตามธรรมชาติ และสิ่งมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งรวมถึงสิ่งแวดล้อมทางสังคมของมนุษย์ด้วย

1) สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ (Natural Environment) แบ่งเป็น 2 ชนิด

1.1 สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต เช่น พืช สัตว์ และมนุษย์

1.2 สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต หรือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ลมฟ้า อากาศ ดิน น้ำ ภูมิประเทศ และไฟ

2) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made Environment) ซึ่งมีความสำคัญต่อแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ สิ่งแวดล้อมเหล่านี้ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี

ศิลปวัฒนธรรม สิ่งก่อสร้าง หรือสถาปัตยกรรม ศาสนา ระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การศึกษา และวิทยาการต่าง ๆ (วินัย วีระวัฒนานนท์ : 2530)

1.5.4 แนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจ

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ (2525) ได้ให้ความหมายของคำว่าอำนาจ หมายถึง ความสามารถที่จะมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของคนอื่น หรือความสามารถในการป้องกัน มิให้ผู้อื่นมาอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของตน

พรศักดิ์ ม่องแผ้ว (มปป) ให้ความหมายของอำนาจไว้ว่า เป็นสมรรถภาพ ซึ่งจะผลักดันให้คนอื่นกระทำตามที่ตนปรารถนา และอิทธิพลเป็นอำนาจที่มีลักษณะเป็นเพียงศักยภาพ

ลิจิต ธีรเวทิน (2525) ได้กล่าวไว้ว่าการกระจายอำนาจการปกครองมีความสำคัญในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยสรุปได้ 2 ประเด็นคือ

1) การกระจายอำนาจเป็นรากแก้วของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย เนื่องจากประชาธิปไตยต้องประกอบด้วยโครงสร้างส่วนบน คือ ระดับชาติ และโครงสร้างส่วนฐาน คือ

ระดับท้องถิ่น การปกครองตนเองในรูปแบบของการปกครองท้องถิ่นอย่างแท้จริง คือ รากแก้ว ซึ่งเป็นฐานเสริมที่สำคัญยิ่งของการพัฒนาระบบการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย

2) การกระจายอำนาจมีความสำคัญในทางเศรษฐกิจ และสังคม ในด้านการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยโครงสร้างการปกครองตนเองในลักษณะที่มีความเป็นอิสระพอสมควร ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต้องมีการกระจายอำนาจอย่างแท้จริง จะเห็นได้ว่า การกระจายอำนาจไม่เพียงแต่ให้โอกาสแก่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นเท่านั้น ยังมีผลต่อการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอีกด้วย

Daniel Bell (1973) ได้ให้ความหมายของคำว่าอำนาจ หมายถึง ความสามารถในอันที่จะออกคำสั่ง โดยคำสั่งนี้จะมีกำลังหนุนหลังอยู่

จากคำนิยามของอำนาจที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าอำนาจมีสภาพหรือสถานะเป็นสมรรถภาพ อันเกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม โดยบุคคลหนึ่งเป็นผู้มีความสามารถในอันที่จะทำให้อีกบุคคลทำตามในสิ่งที่ตนเองต้องการได้

การประชุมเกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อมขององค์การพัฒนาภาคเอกชนในปี ค.ศ.1972 โดยองค์การสหประชาชาติ ที่จัดขึ้น ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ทราบว่าประชาชนในอินเดียได้ริเริ่มการปกป้องป่าไม้ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของขบวนการชิปโก้ (The Chiko Movement) ความสำเร็จของกิจกรรมของผู้หญิงเป็นแรงบันดาลใจให้กลุ่มท้องถิ่นในซีกโลกใต้ได้กระตุ้นให้มีการพัฒนาริเริ่ม ขบวนการชิปโก้แปลว่าขบวนการ “โอบกอด” เป็นสัญลักษณ์แห่งความผูกพันเป็นหนึ่งในระยะระหว่างมนุษย์กับต้นไม้ เป็นขบวนการนิเวศวิทยาในวงการอนุรักษ์ธรรมชาติยุคใหม่ที่ใช้ปฏิบัติการสันติวิธี โดยที่ผู้ปฏิบัติการส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงอำนาจควบคุมทั้งโครงสร้างอำนาจ เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนค่านิยม กรอบวิธีคิดเป็นสิ่งที่จำเป็น การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมจะต้องอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบทั้งหญิงและชาย (พระไพศาล วิสาโล, 2534)

1.5.5 แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีนิยม

การมองบทบาทสตรีนั้น ควรจะมีบทบาทเฉพาะอยู่แต่ในบ้านเป็นแม่บ้าน เลี้ยงดูบุตรเท่านั้น และควรมีลักษณะเป็นผู้นำ เป็นฝ่ายออกไปทำงานต่อสู้กับโลกกว้างบ้าง จากการได้รับบทบาทและหน้าที่การงานในระดับแนวหน้าเป็นตัวอย่างแก่สตรี และพร้อมจะก้าวเข้าสู่บทบาทที่พัฒนาศักยภาพของตัวเอง การเปลี่ยนแนวทางการศึกษา แนวการหล่อหลอม สตรีก็อาจทำงาน

ของบุรุษได้ หรือบุรุษก็อาจทำงานของสตรีได้ ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าการล้มล้างสิทธิการแบ่งงานตามเพศจึงได้หมดไป

ในปัจจุบันสังคมให้การยอมรับบทบาทของสตรีในหน้าที่การงานได้ โดยมีฝ่ายชายเป็นผู้อยู่ได้บังคับบัญชาได้ สตรีมีอำนาจเป็นใหญ่ในสังคม สามารถมีงานทำหาเลี้ยงตนเอง มีสิทธิหน้าที่บทบาทในชุมชนมากขึ้น นอกจากการมีบทบาทในครอบครัว เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการและพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีความเจริญยิ่งขึ้น มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยการเข้าไปร่วมมือกันของสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน (พรพิไล ถ่มรงค์สัตว์ : 2539)

ขบวนการสตรี-นิเวศวิทยา (Ecofeminist)

เป็นกลุ่มสตรีที่สนใจปัญหาสิ่งแวดล้อมและได้พยายามต่อสู้ เพื่อแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม จึงเห็นได้ว่าปัญหาของการกดขี่สตรีและปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมนั้นอยู่ร่วมกัน ดังนั้นปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมนั้นเกิดจากความคิดและจิตใจที่เกลียดชังธรรมชาติ ฉะนั้นความเกลียดชังทั้งสองจึงมีรากฐานมาจากที่เดียวกัน และเนื่องจากผู้หญิงมีลักษณะใกล้เคียงกับธรรมชาติ ภารกิจของขบวนการสตรี-นิเวศวิทยา คือ การต่อสู้กับความคิดและจิตใจที่ข่มขืนธรรมชาติอันเป็นความคิดและจิตใจเกี่ยวกับการข่มขืนสตรี

ลัทธิสตรีนิยม

มีหลายทางที่ลัทธินิยมในสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายเป็นเครื่องมือโดยการนำเสนอของสมาชิกที่กล่าวถึงมีหลายประเด็น ประกอบด้วยประเทศพัฒนาโลกที่สาม การบริโภคนิยมเชิงการเอาใจใส่ในสิ่งแวดล้อมและปรัชญาสิ่งแวดล้อม การได้เดียงมีทั้งมีสำนักและไม่มีสำนักเป็นแนวทางการคิดประกอบกับกลอนและนิยาย หลาย ๆ ชาติมีความหลากหลายและได้เดียงกัน ความแตกต่างของทฤษฎีประกอบด้วย แต่ไม่นับทฤษฎีลัทธิสตรีนิยม ในที่นี้ได้กล่าวถึงทฤษฎีลัทธิสตรีนิยมความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องของเพศและสิ่งแวดล้อม สิ่งที่สำคัญคือการได้เดียงเรื่องลัทธิสตรีนิยม

ลัทธิสตรีนิยมเป็นครั้งแรกที่มีการใช้ ในปี ค.ศ. 1984 ได้อธิบายการรวมตัวกันของสตรีเพื่อนำมาซึ่งการปฏิวัติเชิงนิเวศ ได้ดำเนินสิ่งมีชีวิตในโลก โดยเรียกว่า “ระบบผู้ชาย” ซึ่งต้องการทำลายผู้หญิงบนโลกหลังจากเกิดลัทธิเรื่องเพศขึ้น วันนี้ลัทธิสตรีนิยมเป็นกลุ่มย่อยในการเคลื่อนไหวของลัทธิ เป็นกิจกรรมใหญ่และเป็นทฤษฎีที่ซับซ้อนและมีความหลากหลายในตัวของมันเอง จุดเด่นเป็นตำแหน่งที่เชื่อมพันธกันของสตรี “ธรรมชาติ” และเน้นที่มีต่อลัทธิสตรีนิยมและเกี่ยวข้องกับนิเวศ ตำแหน่งก็มีความหลากหลายเป็นกระบวนทัศน์ในทางสังคม ซึ่งถือเป็นการคัดค้าน, การปกครองโดยหมู่คณะและการสร้างโดย “ธรรมชาติ” ได้กล่าวถึงลัทธิสตรีนิยมว่า

การพิสูจน์ว่าการเคลื่อนไหวของสตรีเป็นงานพิเศษที่ต้องทำ มองเห็นการล้างผลาญบนพื้นโลกและการเกิดสงครามและนิวเคลียร์ซึ่งมีการเกี่ยวข้องในลัทธิ สิ่งที่เหมาะสมซึ่งสามารถปฏิเสธได้ว่าถูก ทุกคนเป็นเจ้าของและเป็นเรื่องของเพศ และมันขึ้นอยู่กับจุดเด่นของหลาย ๆ ระบบและอำนาจของรัฐ

อย่างไรก็ตามความเป็นไปได้ของความหลากหลายที่จะพิสูจน์ว่าความหมายของทั้ง 2 ทฤษฎีที่พบเป็นลัทธิสตรีนิยม ตามที่ได้อธิบายไว้ คือลัทธิสตรีนิยมทางวัฒนธรรมและลัทธิสตรีนิยมทางสังคม

ลัทธิสตรีนิยมทางวัฒนธรรมเน้นสตรีกับธรรมชาติ และจุดเด่นของสตรี สตรีมีความสัมพันธ์ในธรรมชาติ ซึ่งบางครั้งถูกกำหนดทางด้านชีววิทยา เน้นการเข้าสู่โดยบุคคลและการกลับเข้ามามีอำนาจของสตรีและสตรีมีค่า การแก้ไขปัญหาล้างแควด้อม, ลัทธิสตรีนิยมทางวัฒนธรรมเป็นการริเริ่มทางเลือกของ”วัฒนธรรมสตรี”

ลัทธิสตรีนิยมทางสังคมเน้นทางด้านสังคมและการเมืองในลัทธิ การกำหนดทางด้านชีววิทยาในลัทธิสตรีนิยมทางวัฒนธรรม ทางเลือกในธรรมชาติ เป็นในทางการเมืองมากกว่า ทางเลือกทางธรรมชาติ ลัทธิสตรีนิยมทางสังคมได้เถียงกันในการพัฒนา Rose et al (1997 p.160-163)

1.5.6 แนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในปัจจุบันแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมการเมืองและวัฒนธรรม หันมาเป็นการยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ เพื่อขจัดปัญหาความยากจนในชนบท ลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ระหว่างประชาชนกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนเป็นยุทธวิธีที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา ที่มุ่งพัฒนาคนและส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม (ไพรัตน์ เคชะรินทร์ : 2527)

ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

หน่วยงานที่ทำหน้าที่พัฒนาชนบท ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานพัฒนาของรัฐ และเอกชน ต่างก็ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นที่จะเข้าร่วมในการพัฒนา การมีส่วนร่วมในการพัฒนาฝ่ายรัฐนำไปใช้เป็นเครื่องมือระดมประชาชนให้เข้าร่วมทำกิจกรรม หรือโครงการที่รัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐได้กำหนดขึ้น (ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ : 2527)

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคมที่ได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา

การมีส่วนร่วมกับการพัฒนา หมายถึง การเพิ่มพูนการอยู่ดีกินดีของประชาชน โดยอาศัยกระบวนการพัฒนา และการกระจายผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรม ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาด้านต่าง ๆ โดยแบ่งกระบวนการพัฒนาออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ

1) การมีส่วนร่วมเป็นมรรค (Participation as a mean) หมายถึง วิธีการนำทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนไปสู่เป้าหมายของการพัฒนา

2) การมีส่วนร่วมเป็นเป้าหมาย (Participation as an end) หมายถึง เป้าประสงค์ที่ทำให้ประชาชนทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนทำให้เกิดการพึ่งตนเอง เป็นการรวมกลุ่มคนที่มีความสามารถ และมีศักยภาพในกระบวนการแก้ไขปัญหาและร่วมทำกิจกรรม จึงมีความสำคัญยิ่งกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการกระทำนั้น

การมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเป็นบรรทัดฐานที่ดีและถูกต้องในอันที่จะนำไปสู่การปฏิบัติให้เป็นผลอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรมชัดเจนต่อทั้งประชาชน ตัวแทนชุมชนและผู้มีหน้าที่รับผิดชอบตามระเบียบกฎหมาย โดยมีบทบัญญัติแบ่งเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1) บทบัญญัติในมาตรา 46 ของรัฐธรรมนูญที่ว่าด้วยสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) เป็นเรื่องสิทธิที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 56

3) เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภค ตามมาตรา 57

4) ในมาตรา 58 สิทธิที่จะได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานราชการ

5) สิทธิที่จะได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการก่อนดำเนินโครงการที่มีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม

- 6) สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการปฏิบัติที่มีผลกระทบต่อสิทธิ และเสรีภาพของตน ตามมาตรา 60
- 7) การกำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย และการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ตามมาตรา 76
- 8) การกำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสงวน บำรุง รักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามมาตรา 79
- 9) บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม มาตรา 290 (คณิน บุญสุวรรณ : 2541)

1.5.7 วรรณกรรมปริทัศน์

เบญจวรรณ ทองศิริ (2539) ได้อธิบายถึงบทบาทของผู้หญิงที่เรียกว่า triple role ประกอบด้วย

- 1) หน้าที่ในการผลิต หมายถึง การผลิตอาหารและสิ่งอื่น ๆ เพื่อดำรงชีวิตของครอบครัว มีทั้งการสร้างผลผลิตและรายได้ที่เป็นตัวเงิน ยังพบว่าสตรีในประเทศไทยหารายได้ที่เป็นตัวเงินให้แก่ครอบครัวมากกว่าผู้ชาย ในกิจการอุตสาหกรรมบางประเภทจำนวนผู้หญิงทำงานมากกว่าผู้ชาย
  - 2) หน้าที่ในครัวเรือน ไม่เฉพาะแต่ผู้หญิงที่ทำหน้าที่ให้กำเนิดบุตร ยังมีการอบรมเลี้ยงดู ถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งสวัสดิภาพในการดำรงชีพ สุขอนามัยของสมาชิกในครัวเรือนด้วย
  - 3) หน้าที่สนับสนุนกิจกรรมของชุมชน ปัจจุบันพบว่า ผู้หญิงมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนเพิ่มมากขึ้น ทั้งมีบทบาทในด้านผู้นำ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมนั้น ปรากฏว่าเมื่อสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ย่อมส่งผลกระทบต่อผู้หญิงต้องพึ่งพาธรรมชาติในด้านอาหารและสิ่งต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการดำรงชีพ ผู้หญิงมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีความเข้าใจธรรมชาติ รวมทั้งมีจิตสำนึกในการที่จะดูแลปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่าผู้ชาย บทบาทของผู้หญิงในการมีส่วนร่วมปรับสภาพให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว จึงสรุปได้ว่าผู้หญิงมีศักยภาพสูงในการจัดการดูแลสิ่งแวดล้อม

เบญจพรรณ ชินวัตร (2537) ได้กล่าวถึงงานการศึกษาบทบาทของผู้หญิงในการเกษตร โดยเฉพาะระบบการทำฟาร์ม ใช้กรอบการศึกษาเรียกว่า Gender analysis โดยใช้ 3 ประเด็นหลักในการศึกษา กล่าวคือ

1) ศึกษาลักษณะการทำงานของสมาชิกในครัวเรือน แยกตามเพศ กลุ่มอายุ และช่วงเวลา

2) การใช้ทรัพยากรของสมาชิกเหล่านั้น

3) การได้มา การจัดการ การควบคุม ผลประโยชน์ที่ได้

การศึกษารูปแบบของสตรี จะต้องมองภาพการทำงานของสตรีครอบคลุมทั้งหน้าที่ในบ้านและนอกบ้าน นอกจากจะพิจารณาเรื่องกิจกรรมแล้ว จะต้องศึกษาการใช้การควบคุมปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างจากผู้ชาย อำนาจการตัดสินใจในครัวเรือน เป็นต้น

สุนิมิต สุขิตานนท์ และคณะ (2535) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง ของกลุ่มเลี้ยงไหมบ้านนางาม อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมและเป็นอุปสรรคต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาคือ

1) ปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า สตรีโสดจะคล่องตัวกว่าสตรีที่แต่งงานแล้ว

2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ พบว่า ขนาดที่ดินที่ถือครอง จำนวนแรงงานในครอบครัว และเงินทุน มีส่วนสนับสนุนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกลุ่มมากขึ้น

3) ปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม พบว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐมีส่วนสนับสนุนต่อความก้าวหน้าของกลุ่ม เพราะถ้ากลุ่มได้รับการยอมรับจากชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐแล้วจะทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มมากขึ้น

เสรี หอมเกษร (2535) ได้ศึกษาบทบาทของผู้ใหญ่บ้านหญิง โดยเปรียบเทียบระหว่างผู้ใหญ่บ้านชายและผู้ใหญ่หญิง ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า บทบาทในการเป็นตัวแทนประชาชน และบทบาทของผู้นำชุมชนได้ทำเหมือนกัน มีแตกต่างกันบ้างในบางประเด็นคือ ในการอำนวยความสะดวกในการเป็นตัวแทนทางราชการและการดูแลทรัพย์สินของทางราชการนั้น ผู้ใหญ่บ้านหญิงแสดงบทบาทได้ดีกว่า แต่ในการเป็นตัวแทนของทางราชการด้านจับกุมผู้กระทำความผิดนั้น ผู้ใหญ่บ้านชายแสดงบทบาทได้ดีกว่า

สุริรา ทอมสันและคณะ (2538) ได้กล่าวถึงผู้หญิงมีบทบาทมากในเรื่องการจัดการชุมชน มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมของชุมชนในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ ศาสนา รวมทั้งผู้หญิงในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบครอบครัว ผู้หญิงจะเป็นผู้ต่อสู้เพื่อความกินดีอยู่ดีของครอบครัวและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

Badri Balghis and Amna (2536) ได้กล่าวถึงความสำคัญของบทบาทสตรีกับความหลากหลายทางชีวภาพ สตรีในประเทศชูดานได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การถนอมอาหาร การปลูกพืชผัก การผลิตนมถั่วเหลือง ฯลฯ มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน โดยอยู่ภายใต้การดูแลและรับผิดชอบของสมาชิก และยังมีการวางนโยบายเพื่อป้องกันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การรณรงค์ฟื้นฟูพื้นที่ป่าที่เสื่อมโทรม การดูแลรักษาสภาพถนน คลอง และแม่น้ำ โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์ต่อชุมชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

Moreno-Black, Somnasang and Thamthawan (2537) ได้ศึกษาถึงการใช้พื้นที่ในบริเวณบ้านเพื่อทำการปลูกพืชผัก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย สตรีอีสานส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยแต่ละหมู่บ้านจะมีการเรียนรู้การปลูกพืชผักพื้นบ้านเพื่อนำไปบริโภคและรักษาสมาชิกในครอบครัว และยังได้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ทำให้เกิดประโยชน์ เช่น การทำสบู่ การทำกระดาษ ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ รุ่นปู่ย่า อีกทอดหนึ่ง

วณิ บางประภา ธิติประเสริฐ (2533) ได้ศึกษาการแบ่งงานระหว่างเพศและการพัฒนาผู้หญิงชนบท กรณีศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย พบว่า ในชีวิตประจำวันผู้หญิงมีบทบาทในงานบ้านและปลูกผักเพื่อบริโภค ในขณะที่ผู้ชายมีบทบาทในงานไร่ นา และเทคนิคใหม่ ๆ ในการผลิต แต่บทบาททั้งผู้หญิงและผู้ชายก็มียึดหยุ่นพอควร การติดต่อราชการกับคนภายนอกหมู่บ้าน รวมทั้งการประชุมหมู่บ้านถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้ชาย บทบาทของผู้หญิงส่วนใหญ่อยู่ที่งานประเพณี งานพัฒนา โรงเรียน และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

มนัส สุวรรณ (2539) ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถกระทำได้โดยตรงและทางอ้อม และสรุปว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับสิ่งมีชีวิตทุกชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อชีวิตมนุษย์ ทุกคนจะต้องร่วมแรงร่วมใจประสานสิ่งแวดล้อมจึงจะอยู่คู่กับมนุษย์เป็นแหล่งทรัพยากรที่สมบูรณ์ของมนุษย์สืบไป เมื่อผู้มีส่วนรับผิดชอบในการอนุรักษ์ได้รู้และเข้าใจแล้ว จะได้ช่วยอนุรักษ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสมดุลและความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติจะได้อยู่คู่กับเราตลอดไป

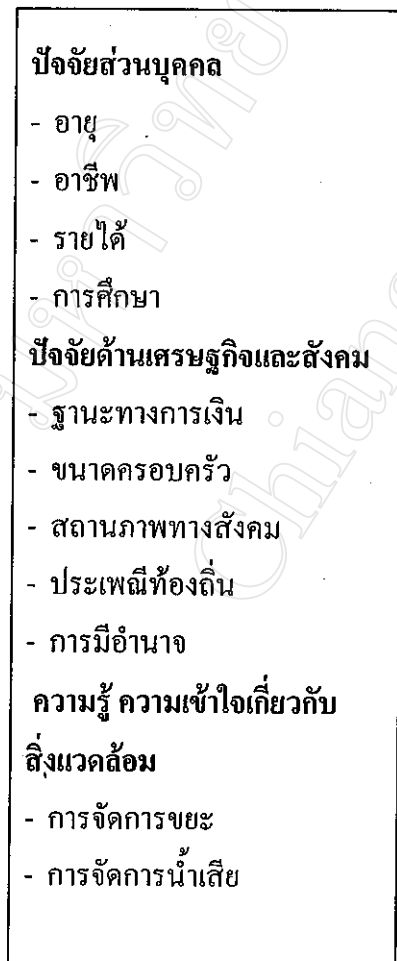
จากการศึกษาพบว่าปัจจุบันผู้หญิงได้มีส่วนสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อม เนื่องจากโครงสร้างทางสังคมที่ผ่านมาทำให้ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วมและตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ตลอดจนการพัฒนาในทุก ๆ ด้านเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของระบบนิเวศและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนและชุมชนอีกด้วย ถ้า

หากแก้ไขปัญหาคความไม่เสมอภาคระหว่างเพศได้แล้ว ก็สามารถแก้ไขปัญหาคความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ สิ่งแวดล้อมและมนุษย์ก็จะกลับมามีคุณภาพที่ดีขึ้น

จากแนวคิดและทฤษฎีทั้งหมดดังกล่าวพอสรุปประเด็นต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าสตรีถูกกำหนดบทบาทในบ้านหรือครัวเรือนสูง ถึงแม้ว่าในขณะที่เดียวกันสตรีมีบทบาทในทางเศรษฐกิจ บทบาทในชุมชนมากขึ้น และในด้านสิ่งแวดล้อมสตรีก็มีบทบาทสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับชุมชนและครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมในครอบครัวนั้น สตรีได้มีบทบาททั้งในฐานะผู้ผลิต ผู้บริโภค และจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในครอบครัวและชุมชนได้เช่นกัน

กรอบแนวคิด

ตัวแปรอิสระ (Independent Variables)

ตัวแปรตาม (Dependent Variables)

บทบาทของสตรีในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน

1.6 นิยามศัพท์

บทบาท หมายถึง พฤติกรรมของสตรีกลุ่มแม่บ้านที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในการจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านตำบลหนองจ้อม อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่

สตรี หมายถึง สตรีที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านในตำบลหนองจ้อม อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่

การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดและมีประสิทธิภาพสูงที่สุด และก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงการป้องกันและการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อม

การมีส่วนร่วม หมายถึง การส่งเสริมและสนับสนุนสมาชิกกลุ่มแม่บ้านให้เข้ามาดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

การพัฒนา หมายถึง แนวความคิดในการปรับปรุงฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ชุมชน หมายถึง สถานที่อยู่อาศัยของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านในตำบลหนองจ้อม อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่

ประเพณีท้องถิ่น หมายถึง ข้อปฏิบัติที่คน ในสังคมปฏิบัติสืบต่อกันมาจากอดีตถึงปัจจุบัน

การมีอำนาจ หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่จะสามารถทำตามความต้องการที่ตัวเองต้องการได้ โดยไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อนหรือได้รับผลกระทบ

1.7 ระเบียบวิธีวิจัย

1.7.1 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

- ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ใช้ข้อมูลบทบาทและปัจจัยต่าง ๆ ของกลุ่มแม่บ้าน
- ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ใช้การรวบรวมเอกสาร สิ่งพิมพ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิจัย

1.7.2 การเลือกตัวอย่าง

- ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษา ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน
- ประชากรที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านจำนวนทั้งหมด 9 หมู่บ้าน โดย ใช้วิธี Cluster Random Sampling โดยเลือกมา 3 หมู่บ้าน ซึ่งมีสมาชิกจำนวน 120 คน และสมาชิกกลุ่มแม่บ้านมีการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน

1.7.3 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ แบบสอบถาม(Questionnaires) ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งได้แก่ อายุ อาชีพ รายได้ ระดับการศึกษา ตำแหน่งในชุมชน

ส่วนที่ 2 ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยถามประเด็น

- 1) สถานการณ์ปัจจุบัน
- 2) วิธีการจัดการสิ่งแวดล้อม

ส่วนที่ 3 ข้อมูลบทบาทสตรีในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนซึ่งประกอบด้วยข้อคำถามในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- 1) บทบาทในครอบครัว
- 2) บทบาทในการผลิต
- 3) บทบาทในชุมชน

1.7.4 การเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอนดังนี้

- 1) ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบลหนองจ่อม, กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, เกษตรตำบล และประธานกลุ่มแม่บ้าน เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2) ผู้วิจัยดำเนินการโดยเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยการใช้แบบสอบถามและการสังเกต

1.7.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)

- 1) ใช้สถิติเชิงพรรณนา โดยมีการแจกแจง ค่าร้อยละ ในการวิเคราะห์แบบสอบถาม
- 2) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทสตรีในการมีส่วนร่วมกับการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยใช้สถิติ ไคว์สแควร์ ในการวิเคราะห์ข้อมูลทดสอบสมมุติฐาน